

VICTOR DE STUERS EN HET BEGIN VAN ZIJN LATIJN

Matthias Haentjens, Hans-Jan van Kralingen & Hans Nieuwenhuis*

1 Inleiding

Op een zondag in het jaar 1865 liet Victor de Stuers, een artistiek aangelegde rechtenstudent, zich heimelijk opsluiten in het Leidse academiegebouw. Eenmaal vrijwillig opgesloten voorzag de student de trap die naar het beroemde zweetkamertje leidt van tekeningen over het studentenleven. Hij noemde de aldus met tekeningen verfraaide trap de 'Gradus Academici' ('De treden van de academicus'). Op de begane grond, aan het begin van de trap, wordt de trap echter de 'Gradus ad Parnassum', de 'Trap naar de Parnassus' genoemd. De Parnassus, een berg in de buurt van Delphi, was in de oudheid gewijd aan Apollo en volgens de Griekse mythologie vormden de toppen van deze berg de woonplaats van de Muzen. De berg is een symbool geworden van poëzie, literatuur en kennis in het algemeen.

De muurtekeningen van Victor de Stuers zijn in de 19e eeuw aangebracht, maar nog steeds onverminderd relevant voor de hedendaagse rechtenstudent. De universiteit is sinds 1865 namelijk niet ingrijpend veranderd en het studentenleven evenmin

De spiltrap in het Academiegebouw wordt dus vergeleken met een trap naar de (top van de) steile Parnassus.¹ Voor Victor de Stuers stond deze symbool voor de moeilijke gang die de rechtenstudent moet afleggen om inzicht te verkrijgen in (rechtsgelerde) literatuur en om de nodige kennis te verwerven. De muurtekeningen zijn weliswaar in de 19e eeuw aangebracht, maar nog steeds onverminderd relevant voor de hedendaagse rechtenstudent. De universiteit is sinds 1865 namelijk niet ingrijpend veranderd en het studentenleven evenmin. De vier (en als men het zweetkamertje meerekent: vijf) afgebeelde gebeurtenissen zijn nog altijd de belangrijkste mijlpalen in het

Hans Nieuwenhuis

Naar eigen zeggen was dit het eerste artikel dat Hans Nieuwenhuis samen met anderen schreef. Helaas bleek het ook zijn laatste. Niet lang na voltooiing overleed Hans Nieuwenhuis op 18 juni 2015, na een plotseling en kort ziekbed. De overige auteurs hadden even tijd nodig dit stuk aan *Ars Aequi* te durven aanbieden, maar zijn ervan overtuigd dat Hans Nieuwenhuis, die ten minste al zes artikelen in *Ars Aequi* had gepubliceerd, dit prachtig zou hebben gevonden. Ook heeft dit blad eerder een stuk gepubliceerd waarin een poging wordt gedaan het werk van Hans Nieuwenhuis te duiden: M.T. Beumers et al., 'Hoe begrip van burgerlijk recht mogelijk is. Over het werk van Hans Nieuwenhuis', *AA* 2015, p. 835-840 (AA20150835).

leven van elke rechtenstudent: 1. het verlaten van het ouderlijk huis om te gaan studeren; 2. de moeilijke keuze tussen studie en deugdzaamheid enerzijds, en drank en feesten anderzijds; 3. het tentamen (zweetkamertje); 4. het afstuderen; en 5. de eerste schreden in de rechtspraktijk.

Behalve de naam van de trap (*Gradus ad Parnassum*), bevatten de tekeningen zelf ook veel verwijzingen naar de klassieke oudheid. Bij de tekeningen staan verschillende teksten waarvan een aantal rechtstreeks aan klassieke auteurs als Vergilius en Horatius is ontleend. De teksten vormen een commentaar op de tekeningen: soms verduidelijken ze de tekening en soms geven ze een extra dimensie aan de tekening. Iedere 19e-eeuwse student had een klassieke opleiding genoten en kon de Latijnse teksten waarschijnlijk zonder al te veel moeite plaatsen. Tegenwoordig zijn ze echter niet langer van algemene bekendheid. In deze bijdrage willen wij een licht werpen op deze Latijnse teksten, aangezien ze een onmisbaar onderdeel uitmaken van het kunstwerk. Voordat we de teksten bespreken zullen we eerst kort ingaan op de artistiek en de geschiedenis van de muurtekeningen.

2 Victor de Stuers

De student die de muurtekeningen in 1865 illegaal aanbracht was Victor Eugène Louis de Stuers (1843-1916).² Victor de Stuers was afkomstig uit Maastricht, alwaar hij, voordat hij in Leiden rechten

* Prof. mr. drs. M. Haentjens is hoogleraar Financieel Recht aan de Universiteit Leiden. Hij studeerde ook Griekse en Latijnse Taal en Cultuur en was leraar klassieke talen. Mr. J. van Kralingen, BA heeft in Leiden Griekse en Latijnse Taal en Cultuur en Rechten gestudeerd. Hij werkt als PhD bij de afdeling Rechtsgeschiedenis van de Leidse rechtenfaculteit. Hans Nieuwenhuis (1944-2015) was hoogleraar Burgerlijk Recht in Leiden en raadshoofd in de Hoge Raad der Nederlanden van 1992-1996 (zie verder kader 'Hans Nieuwenhuis').

1 Zie over de steile Parnassus onder meer Ovidius, *Metamorphosen*, boek I, verzen 316-317 en Vergilius, *Georgica*, boek 3, verzen 291-292.

2 Zie over Victor de Stuers: J. Perry, *Ons fatsoen als natie. Victor de Stuers 1843-1916*, Amsterdam: SUN 2004 en J.A.C. Tillema, *Victor de Stuers, ideeën van een individualist*, Assen: Koninklijke van Gorcum 1982.

ging studeren, een opleiding had gevolgd aan het Koninklijk Atheneum. Zijn grondige opleiding in de klassieken aan het Koninklijk Atheneum wist hij te bekronen met het behalen van de 'algemene prijs voor de eerste afdeling van het gymnasium'. Tijdens de prijsuitreiking hield hij een redevoering in het Latijn over de invloed van de Olympische Spelen op de Griekse beschaving.³ Zijn klassieke opleiding heeft haar sporen nagelaten in de muurtekeningen in het Academiegebouw.

Victor de Stuers kan worden gezien als de grondlegger van Monumentenzorg

De Stuers was na zijn studie en promotie actief als advocaat en politicus. Victor de Stuers is vooral bekend geworden door zijn niet aflatende inzet voor het behoud van het Nederlandse culturele erfgoed. Over dat onderwerp publiceerde hij talrijke artikelen. In 1873 publiceerde hij in *De Gids* het artikel 'Holland op zijn smalst', waarin hij fulmineerde tegen de verwaarlozing van het nationale erfgoed door de Nederlandse regering en het volk. Het was grotendeels aan De Stuers te danken dat in 1874 een College van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst werd ingesteld, waarvan Victor de Stuers secretaris werd.⁴ Het college adviseerde – gevraagd en ongevraagd – over monumenten, musea en rijksgebouwen en in dat college heeft De Stuers zijn invloed onder meer aangewend om te bewerkstelligen dat Pierre Cuypers werd benoemd tot architect van de rijksmuseumgebouwen. Het college kreeg het zo druk dat het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd gesplitst. Zo ontstond in 1875 de afdeling Kunsten en Wetenschappen, waarvan De Stuers hoofd werd. De Stuers trad af als secretaris van het College van Rijksadviseurs, maar bleef wel lid van het college. Via het College van Rijksadviseurs en de afdeling Kunsten en Wetenschappen bleef De Stuers zich inzetten voor het behoud van Nederlands cultureel erfgoed. De Stuers droeg zelf bij aan het behoud van nationaal erfgoed door bedreigde panden te kopen.⁵ Victor de Stuers kan worden gezien als de grondlegger van Monumentenzorg.

De muurtekeningen van Victor de Stuers verwierven al tijdens zijn leven grote bekendheid

3 Geschiedenis van de Gradus ad Parnassum

De muurtekeningen van Victor de Stuers verwierven al tijdens zijn leven grote bekendheid, niet in het minst omdat ze werden gelithografeerd en als almanakprent werden verspreid. Volgens biograaf Jos Perry werd er zelfs in Baedekers reisgids melding gemaakt van de tekeningen.⁶ De populariteit was volgens Perry vooral te danken aan de herkenbaarheid van de uitgebeelde taferelen en niet zozeer aan

afbeelding 1

afbeelding 2

het artistieke niveau van de tekeningen, alhoewel Piet Paaltjens (François Haverschmidt) in 1886 in een artikel in het blad *Eigen Haard* met betrekking tot de muurtekeningen repte over 'de geniale ontwerper' ervan.

De muurtekeningen hebben de tand des tijds helaas niet kunnen doorstaan: een deel van de tekeningen is nog tijdens het leven van De Stuers opzettelijk vernield. Victor de Stuers heeft vervolgens zelf de tekeningen hersteld. Vele jaren later was echter opnieuw restauratie nodig, maar niet iedereen was voorstander van een restauratie van de studentikoze tekeningen. De historicus Johan Huizinga was van mening dat de tekeningen geen kunstwaarde hadden. Hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis Petrus Johannes Blok verdedigde echter de restauratie en wist de Leidse Senaat over te halen toestemming te geven voor een 'duurzame reproductie'. De oorspronkelijke tekeningen waren inmiddels al verdwenen. In 1919 heeft Louis Raemaekers (1869-1956) de taferelen weer op de muur van het academiegebouw getekend. De tekeningen zijn nu legaal en zijn net als het zweetkamertje toegevoegd aan de universitaire collectie.

3 Perry 2004, p. 31-32.

4 Zie Perry 2004, p. 116 e.v.

5 J. van Heerden, 'Studentikoze kijk op de academische vrijheid', in: I. Jansen (red.), *Kopstukken over topstukken: lezingenreeks Universiteit Leiden*, Leiden: Universiteit Leiden 2001, p. 61.

6 Perry 2004, p. 44.

afbeelding 4

afbeelding 3

afbeelding 5

4 De Gradus ad Parnassum

Wij beklimmen de Gradus ad Parnassum en voorzien de teksten van een vertaling en kort commentaar. De trap loopt uit op het zweetkamertje. Bij de ingang van het zweetkamertje heeft Victor de Stuers ook nog enkele tekeningen gemaakt en een tekst van Dante boven de deur van het kamertje gezet. Deze Italiaanse tekst komt hieronder eveneens aan bod.

Student Jop (afbeelding 1)

Op de eerste tekening zien we een student die op het punt staat zijn ouders te verlaten om te gaan studeren. Boven de tekening staat de tekst 'Heere breng hem niet in Lijden!', een grappige referentie aan de stad Leiden. Op het koffertje dat de student in zijn hand houdt staat 'Jop's studentleven'. In de volgende tekeningen komen we student Jop in verschillende scènes uit het Leidse studentenleven tegen. Onder de tekening staat een eerste verwijzing naar de klassieken: *macte animo*.

Macte animo (afbeelding 1)

Volgens Jan Lokin, emeritus hoogleraar Romeins recht aan de Rijksuniversiteit Groningen en ooit, zij

het kortstondig, student te Leiden, is er slechts één manier om de compacte aanroep *macte* correct te vertalen: 'O, gij gezegende wegens...'. *Macte animo* wordt dan: 'O, gij gezegende wegens uw moed'. Het zegenend gebaar van de vader laat duidelijk zien dat ook de kunstenaar met *macte* bedoelde te zeggen: 'O, gij gezegende wegens...'

Macte animo is ontleend aan vers 280 van boek 7 van het episch gedicht *Thebais* van de Romeinse dichter Publius Papinius Statius (circa 45-circa 96 n.Chr.):

*Macte animo iuvenis! Medios
parat ire per enses*

*nudaque pro caris opponere
pectora muris.*

'O, gij gezegende wegens uw moed, knaap! Hij is gereed zich te midden van zwaarden te werpen, en met naakte borst zijn dierbare muren te beschermen.'

Bij Statius is de gezegende jongeling Amfion, die samen met zijn tweelingbroer Zethos de muren van Thebe bouwde.

Ad alia omnia – Ad maiora (afbeelding 2)

Op de tweede tekening zien we de student die de Gradus ad Parnassum moet afleggen in tweestrijd: enerzijds een kuis geklede Minerva/Athena (godin van de wijsheid, te herkennen aan de wapenrusting) die de student *ad maiora* ('de grotere zaken') maant, anderzijds een wulps dame die met ontblote borsten en een bokaal in haar hand de student *ad alia omnia* ('alle andere zaken') probeert te verleiden. De student kijkt geen van beide vrouwen aan, maar heeft zijn ogen naar beneden geslagen. In innerlijke tweestrijd weegt hij de alternatieven tegen elkaar af. Het dilemma waarin de student zich bevindt is een verwijzing naar het verhaal van de Griekse held Herakles op de tweesprong (Xenophon, *Memorabilia* 2,1,21-33). Herakles kon enerzijds kiezen voor het pad van de Deugd (Grieks 'Arête') en anderzijds voor het pad van de Ondeugd (Grieks 'Kakia'), beiden gepersonifieerd door een vrouw. Kiest de student voor het harde en moeizame pad van de deugd of kiest hij voor het makkelijke en plezierige pad van de ondeugd?

Industria Veritas Labor (afbeelding 2)

IJver, Waarheid, Inspanning; categorie motto van een beveiligingsbedrijf (of universiteit – Harvard heeft alleen *veritas*). Dit drietal heeft geen (bij ons) bekend precedent in de Oudheid, maar allicht heeft De Stuers aansluiting gezocht bij opsommingen als die der kardinale (*Prudentia* – voorzichtigheid/wijsheid, *Iustitia* – rechtvaardigheid, *Fortitudo* – moed en *Temperantia* – gematigdheid/zelfbeheersing) en 'theologische' deugden (*Fides* – geloof, *Spes* – hoop en *Caritas* – naastenliefde). De deugden *Industria Veritas Labor* zijn verpersoonlijkt in de drie gratiën die erboven zijn afgebeeld. Het zijn de 'grotere zaken' (*ad maiora*) waarnaar Minerva/Athena verwees in de vorige tekening. Opvallend is dat *Industria* en *Veritas* als vrouwelijke figuren zijn afgebeeld, maar *Labor* als man.

Matre pulchra filia pulchrior (afbeelding 3)

'Dochter, mooier dan je mooie moeder';⁷ wie bij de beklimming van de spiltrap in het Academiegebouw is aangekomen bij de derde tekening, zal niet snel zijn evenwicht verliezen door de aanblik van de aldaar afgebeelde dames. Hun aantrekkelijkheid houdt niet over. Bij Horatius (65-8 v.Chr.) aan wie deze tekst is ontleend (*Oden* I, 16, 1) is 'de mooie moeder' Canidia, een oude toverkol die, opgeschrikt door de god Priapus, plotsklaps al haar tanden verliest. Zij werd door Horatius gehekeld in een vroeger gedicht (*Satiren* I, 8, 48).⁸

Ook het omgekeerde komt voor: *filia pulchra mater pulchrior*, 'moeder, mooier dan je mooie dochter'. Wat dacht u van prinses Gracia van Monaco en haar dochter Caroline?⁹

Tu Marcellus eris (afbeelding 3)

'Jij zult Marcellus zijn!' Met deze uitroep wordt de pas afgestudeerde student door zijn ouders verwelkomd. De klassiek geschoolde lezer van de Gradus ad Parnassum herkent hierin onmiddellijk een passage uit de *Aeneis* van Vergilius (*Aeneis*, boek 6, vers 882), die hier letterlijk door De Stuers wordt aangehaald.

Marcus Claudius Marcellus was de gedoodverfde opvolger van zijn oom, keizer Augustus. Een briljante jongeman die, zo was voor iedereen duidelijk, de

gunst van Augustus genoot. Helaas stierf hij al op jonge leeftijd in het jaar 23 voor Christus.

Marcellus staat in de tekening symbool voor een veelbelovende jongeman waarvan men verwacht dat hij een grote toekomst tegemoet gaat. De uitroep bevat ook een duistere ondertoon: Marcellus heeft immers ook niet kunnen waarmaken wat van hem verwacht werd, aangezien hij al op jonge leeftijd stierf.

Practica (afbeelding 3)

Opvallend genoeg worden de hoogste treden van de academische Gradus ad Parnassum gesierd met een tekening getiteld *Practica*. Het woord *practica* (van *practicus*, effectief) is een latinisering van het Griekse *praktikos*, hetgeen behalve effectief ook (en vooral) praktisch, dat wil zeggen: niet-theoretisch betekent.¹⁰ Het is deze laatste betekenis die we moeten toekennen aan het woord *practica* dat hier is afgebeeld. Die betekenis spoort immers met het woord 'praktijk' zoals dat in de juridische wereld wordt begrepen, te weten: de werkzaamheden van de niet-theoretische beroepen in het algemeen en de werkzaamheden van de zogeheten togaberoepen (rechter, officier van justitie en advocaat) in het bijzonder. We zien dan ook onze jonge, pas afgestudeerde student als advocaat een gloedvol betoog houden ten overstaan van drie slapende magistraten, terwijl de verdachte/gedaagde de bezoeker schalks aankijkt. Gezien de prominente, hoogste plek van deze tekening is het kennelijk al heel lang zo dat de Leidse rechtenfaculteit ernaar streeft vooral ook op te leiden tot deze beroepen. Nog steeds moet elke student Rechtsgeleerdheid een vak als 'practicum', of 'vaardigheden' met goed gevolg afsluiten, bij welk vak opdrachten moeten worden gemaakt die typische voorbeelden zijn van hetgeen men in 'de praktijk' tegenkomt ('schrijf een dagvaarding', 'stel een advies aan de raad van bestuur op', et cetera).

Lasciate ogni speranza – voi che entrate (afbeelding 5)

'Geef elke hoop op – gij die hier binnengaat': een sinistere boodschap, geschreven boven de deur van het kleine kamertje waar men recht inloopt als men bovenaan de Gradus ad Parnassum linksaf is geslagen. De spreuk is ontleend aan Dante Alighieri's *Divina Commedia* (Canto III.9 – in de oorspronkelijke tekst is 'ogni' overigens 'ogne' en 'che' 'ch'), waar deze uitspraak ook een poort siert. Het betreft daar de poort naar de eeuwige Stad van Pijn in het binnenste der aarde, die Dante en Vergilius vervolgens betreden. Met enige studentikoze overdrijving zal dit het gevoel zijn geweest van menig student die dit kamertje moest binnengaan voordat men tentamen moest doen of na afloop, als men op de uitslag moest wachten. Deze spreuk was kennelijk populair onder juristen in de tijd van De Stuers; ook Max Weber citeert haar, als weergave van zijn advies aan Joodse collega's die het professoraat ambiëren.¹¹

Hic sudavit sed non frustra (afbeelding 4)

'Hier heeft hij gezweet, maar niet tevergeefs.' Als men de moed heeft gehad het kamertje te betreden, leest men deze tekst op de linker muur, die de grote tekening in het kamertje zelf verklaart, maar ook de twee tekeningen die aan weerszijden van de deur aan de buitenkant te zien zijn. Ook de Latijnse spreuk valt in twee delen uiteen: 'hic sudavit' ('hier heeft hij

7 Vertaling: P. Schrijvers, *Horatius: Verzamelde Gedichten*, Groningen: Historische Uitgeverij Groningen 2003, p. 222.

8 E.H. Sturtevant, 'O matre pulchra filia pulchrior', *The Classical Review* (26) 1912, afl. 4, p. 119-122.

9 <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/82/19/8a/8219abd38f4b7ec82c4002cd2bcdd43.jpg>.

10 Zie bijvoorbeeld Plato, *Politeia* 258e, 259d.

11 'Das akademische Leben ist also ein wilder Hasard.' Zie M. Weber, *Wissenschaft als Beruf*, München: Duncker & Humblot 1919, p. 530.

gezweet') en 'sed non frustra' ('maar niet vergeefs'). In het klassiek Latijn werd *sudare* spreekwoordelijk gebruikt ter aanduiding van grote inspanning. De tekst 'hic sudavit sed non frustra' is wellicht een knipoog naar de (eind 19e eeuw ongetwijfeld bekende) tekst van Horatius (*Ars Poetica*, vers 241) '[...] sudet multum frustra que laboret': '(opdat) hij veel zal zweten en vergeefs zal zwoegen'. Het zweten moet hier betrekking hebben op de angstige momenten vóór het afleggen van een tentamen, of tijdens het wachten op de uitslag daarvan. Vele generaties en duizenden studenten hebben in de loop der tijd de spreuk 'hic sudavit sed non frustra' overgenomen en na een succesvol afgelegd tentamen – met of zonder letterlijke kopie – hun naam op de muur geschreven.

5 Tot slot – *per aspera ad practica*

Per aspera ad practica ('Langs beproevingen naar de praktijk'): dat lijkt de boodschap te zijn van de tekeningen en teksten die Victor de Stuers als student clandestien heeft aangebracht op de muren van het academiegebouw. Het verwerven van kennis en het behalen van een bul aan een rechtenfaculteit is niet gemakkelijk; de Parnassus is steil en wordt slechts met inspanning bedwongen. De tekeningen zijn echter ook met een knipoog gemaakt. De tekeningen

van De Stuers bieden niet alleen een aansporing voor de huidige rechtenstudent, maar ook enige verpozing onderweg naar het klamme zweetkamertje, het eindpunt van de studie.

Langs beproevingen naar de praktijk: dat lijkt de boodschap te zijn van de tekeningen en teksten die Victor de Stuers als student clandestien heeft aangebracht op de muren van het academiegebouw

Tegenwoordig hoeven studenten niet meer in het zweetkamertje te wachten op (de uitslag van) hun tentamen. Maar het zweetkamertje is nog steeds officieus onderdeel van de Leidse afstudeerceremonie: vele studenten schrijven na het behalen van hun bul hun namen op de muren van het kamertje. En zo plaatsen zij zich (veelal: onwillekeurig) in een geïnspireerde graffiti-traditie, die was ingezet door Victor de Stuers.